

VALLAN KOLMANNET KASVOT

Steven Lukesin teoria ja sen kritiikki

Eveliina Kursula

Kandidaatin tutkielma

Kevät 2018

Valtio-oppi

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Sisällysluettelo

JOHDANTO	2
Tutkimusaiheen esittely	2
Tutkimuksen viitekehys ja rajaus	2
Tutkimuksen rakenne.....	3
KÄSITTEET	4
Valta	4
Päätöksenteko ja ei-päätöksenteko.....	6
Intressi.....	6
TAUSTA.....	8
TEORIA	10
Vallan kolmannet kasvot.....	10
Teorian Kritiikki	11
ANALYYSI	14
JOHTOPÄÄTÖKSET	18
LÄHTEET.....	20

JOHDANTO

Tutkimusaiheen esittely

Tutkimusaiheekseni valikoitui valta ja sen tutkiminen. Valintaani vaikutti henkilökohtainen kiinnostukseni valtaa ja vallankäyttöä kohtaan sekä aiheen relevanttius politiikan tutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa ylipäätään. Minua kiinnostaa erityisesti valta ja dominointi, se kuinka ihmisten toimintaan ja ajatuksiin pyritään erilaisin (näkyvin tai näkymättömin) keinoin vaikuttamaan. Tästä syystä aineistokseni valikoitui Steven Lukesin (2005) *Power: A Radical View*, jossa esitettävä teoria pyrkii selvittämään, kuinka edellä mainittuja voisi tutkia ja paljastaa. Lukesin kirjan ensimmäinen painos on ilmestynyt vuonna 1974, mutta päätin sen lisäksi käyttää toista painosta siihen lisättyjen kommentointi- ja selvennysosien vuoksi, joita aion käyttää apuna analysoidessani teorian vahvuuksia ja heikkouksia, yhdessä teoriaa vastaan kirjoitetun kritiikin kanssa. Käyttämäni painos sisältää vuonna 1974 kirjoitetun ensimmäisen osan alkuperäisessä muodossaan. Lisäksi käytän lähdekirjallisuutena Lukesin aiheeseen liittyviä artikkeleita.

Tutkimuksen viitekehys ja rajaus

Valta on käsitteenä ja ilmiönä erittäin laaja ja monimerkityksinen. Jotta tutkielma pysyisi tiiviinä ja selkeänä, analysoin aineistoni pohjalta ainoastaan valtaa dominointina. Tämä tarkoittaa, että valtaa käytetään jonkun yli (Lukes, 2005: 30). Jätän huomiotta näin ollen vallan muut näkökulmat, kuten kollektiivinen valta, jossa tehdään yhteistyötä yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi, ja positiivinen valta, jossa käytetään valtaa jonkun toisen edun hyväksi (Dowding, 2011: 393–394). Lukes (2005) menee ensimmäistä painosta laajempiin pohdintoihin vallasta, joten pitäydyn siltä osin alkuperäisen teorian tarkastelussa ja analysoinnissa.

Tutkimuskysymys ja hypoteesi

Tutkimuksessani analysoin Lukesin teoriaa ”vallan kolmansista kasvoista” ja sen herättämää keskustelua sekä kritiikkiä. Käytän pohdinnoissani apuna Lukesin omia kirjan toiseen painokseen lisättyjä korjauksia ja kommentteja sekä teoriaa vastaan kirjoitettua kritiikkiä.

Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat Lukesin valtateorian vahvuudet ja heikkoudet sekä tuoko teoria niiden valossa jotakin lisäarvoa aiempiin teorioihin ja vallantutkimukseen. Oletukseni on, että teoria tuo mielenkiintoisen ja syvemmän näkökulman valtutkimukseen, joka vastaa melko hyvin omia ajatuksiani vallan käytöstä ja dominoinnista. Suhtaudun kuitenkin epäillen teorian käytännön soveltuvuuteen tutkimustyössä ja uskon tämän olevan yksi teorian suurimmista haasteista.

Tutkimuksen rakenne

Aloitan tutkimukseni määrittelemällä aineiston kannalta tärkeimmät käsitteet, jotka ovat valta, päätöksenteko ja ei-päätöksenteko, ongelma ja (todellinen) intressi. Seuraavaksi avaan teorian syntymiseen johtanutta aiempaa tutkimusta. Tämän jälkeen esittelen Lukesin teorian ”vallan kolmansista kasvoista”, sijoittaen sen taustalla vaikuttavaan valtutkimuksen kenttään. Sen tehtyäni siirryn analysoimaan teoriaa siihen kohdistuneen kritiikin ja Lukesin oman reflektoinnin pohjalta. Lopuksi esitän johtopäätökset.

KÄSITTEET

Valta

Vallan käsitteen määrittely kohtaa erityisiä ongelmia. Toisin kuin esimerkiksi puolueen ja hallituksen käsitteiden kohdalla, vallasta on ongelmallista kirjoittaa ilmiön historiaa, laiminlyömättä käsitteellisiä muutoksia ja vaihtuvia viittauskohteita. Asioiden tarkastelu vallan näkökulmasta tuo esiin asenteita kuten vastustamisen, kritisoimisen ja legitimoiminnin. ”Vallaksi” nimeäminen ja siihen liittyvien ilmiöiden realistinen kuvaaminen osallistavat väistämättä näiden asenteiden luomaan peliin. Valta on poikkeuksellisen poliittinen käsite ja avoin erilaisille tulkinnoille. Toinen valtaan liittyvä ongelmallinen piirre on sen runsas, vaihteleva ja refleктоimaton käyttö puheessa ja teksteissä. Käsitettä käytetään usein itsestään selvänä. (Hyvärinen, ym. 2003: 63.) Koontina sanottakoon että, kuten monien muidenkin käsitteiden kohdalla, ongelmallista vallan käsitteen määrittelemiseen tuo sen monimerkityksisyys ja tulkinnanvaraisuus sekä sanan arjessa esiintyvä käyttö. Tämän takia onkin oleellista, että käsitteen käytön konteksti tuodaan esille puheessa ja tekstissä selkeästi. Seuraavaksi esittelenkin muutamia tutkimukseni kannalta olennaisia vallan määritelmiä.

Toimijakeskeisen näkökulman lähtökohta on amerikkalaisen politiikan tutkijan Robert Dahlin määritelmä vallasta: "Valta on A:n kyky saada B tekemään jotain, jota B ei ilman A:n vaikutusta tekisi" (Dahl 1969). Tällaisella tulkinnalla vallasta on pitkä aatehistoriallinen perinne, se voidaan löytää Max Weberin tuotannosta 1900-luvun alusta. Weberin määrittelee vallan ihmisen toiminnaksi saada tahtonsa läpi vastustuksesta huolimatta (Weber 1978) ja vieläkin kauempaa Thomas Hobbesin ajattelusta 1600-luvulla. Hobbes määrittelee vallan kykynä turvata hyvinvointi tai henkilökohtainen etu, jotta saisi osansa tulevaisuuden mahdollisesta hyvästä (Hobbes 2001). Valtatutkimuksessa Dahlin valtakäsityksen on nähty edustavan ainoastaan yhtä vallan piirrettä, "vallan ensimmäisiä kasvoja".

Amerikkalaisten valtatutkijoiden Peter Bachrachin ja Morton Baratzin mukaan (Bachrach & Baratz 1962) Dahlin valtakäsitys jättää huomiotta vallankäytön, jota ei voida suoraan havainnoida. Heidän mukaansa heikommassa valta-asemassa olevat ihmiset eivät edes yritä vastustaa vallankäyttöä, koska kokevat sen turhaksi. Dahl oli kiinnostunut vallasta päätöksenteon näkökulmasta, siitä miten päätökset syntyivät ja ketkä näihin tehtyihin päätöksiin vaikuttivat. Bachrachin ja Baratzin kritiikki oli siinä mielessä täysin oikeutettua, että dahlilainen näkökulma jätti huomioimatta vallankäytön, jossa konflikteja ei ollut

suoraan havaittavissa. Tätä Bachrachin ja Baratzin valtakäsitystä kutsutaan ”vallan toisiksi kasvoiksi”.

Valtatutkimuksen uudempaa käännettä edustaa Steven Lukes (1974), joka väittää, että vallalla on myös "kolmannet kasvot". Lukes määrittelee vallan seuraavalla lausekkeella: A käyttää valtaa B:n yli, kun A vaikuttaa B:hen tavalla, joka on ristiriidassa B:n omien intressien kanssa (Lukes 2005; 37). Valta on yhteydessä ihmisten intresseihin ja se on prosessi, jossa ihmiset tiedostavat omat intressinsä. Tämä on keskeistä vallan kannalta. Näin Lukes toi keskusteluun marxilaisperäisen käsitteen "väärä tietoisuus". Vallankäytön kannalta olennaisinta on se, miten ihmisten tietoisuus muodostuu ja miten he ymmärtävät omat intressinsä. Jos ihmiset eivät ymmärrä todellisia intressejään hallitsevan yhteiskunnallisen hegemonian vuoksi, he ovat olemassa oleville valtarakenteille alisteisia. (Steven Lukes 1974.) Tutkielmassani keskityn ”vallan kolmansien kasvojen” kuvaukseen ja analysointiin.

Kuten edellisistä kappaleista käy ilmi tutkimukseni lähtökohta on behavioralismista lähtenyt keskustelu ”vallan kasvoista” (Clegg, 1989; Paloheimo & Wiberg, 1996: 66–69). Matti Hyvärinen (2003) kuvailee tekstissään behavioralistien pyrkivän määrittelemään vallan yksiselitteisesti ja niin, että empiirinen tutkimus olisi mahdollista. Empiirisyyden korostaminen johtaa kysymyksiin siitä, missä ja kenellä valta on. Valta nähdään määrällisenä ilmiönä, joten sen suuruus ja jakautuminen on mitattavissa. Behavioristien mukaan valta on suhde, eikä toimijan ominaisuus, ja sen käyttö on intentionaalista sekä sen vaikutukset kausaalisia. Tyypillistä on käyttää vallan kuvailussa abstrakteja lausekkeita kuten A:lla on valtaa B:hen, jos teko Y saa aikaan tilan Z. (Hyvärinen, ym. 2003: 103–104.) Tällainen yksinkertaistus voi aiheuttaa ongelmia. abstraktien lauseiden käyttö saattaa sekoittaa käsitteiden välisiä eroavaisuuksia. Vallan käsitteen alle voi helposti kadota muita siihen liittyviä käsitteitä kuten vaikutus, pakko ja auktoriteetti. Empiirisen tutkimuksen kannalta on kuitenkin mielestäni välttämätöntä yksinkertaistaa ja muuttaa valta mitattavaan muotoon. Se kuinka nämä seikat vaikuttavat tutkimustulokseen, voi olla haastavaa arvioida. Seuraavaksi esittelen nimenomaan ”vallan kolmansien kasvoihin” liittyviä termejä, joita Lukes on tuonut esille, joskin kaikki liittyvät myös Dalin ja Bachrachin & Baratzin tutkimuksiin.

Päätöksenteko ja ei-päätöksenteko

Bachrachin ja Baratzin (1962) mukaan päätöksenteko on valinta toimia jollakin tavalla valittavissa olevista erilaisista toimintavaihtoehtoista. Ei-päätöksenteko on valinta toimia halutulla tavalla niin, että toimija tietäen mahdollisista eriävistä mielipiteistä ja intresseistä, saa tukahdutettua tai häivytettyä ongelmat ennen kuin niistä syntyy ristiriita. Näin päätetään olla tekemättä jotain, mikä olisi mahdollista, mutta toimijan kannalta epäsuotuisaa. Näkyvän päätöksenteon lisäksi on olemassa tahoja, jotka pystyvät estämään asioiden tulon agendalle. Valtaa ei ole vain yhdellä virallisella taholla kuten valtionhallinnolla vaan myös muilla tahoilla kuten medialla, yrityksillä ja yksityishenkilöillä (ns. pluralistinen valtakäsitys). Vaikkakin avainkysymyksien synnyttämät puoluejaot ja ristiriidat ovat avainasemassa ja ne ratkaistaan virallisissa poliittisissa instituutioissa. He esittävät, että vain sellaiset kysymykset, joilla haastetaan järjestelmä ja sen päätöksentekotavat ovat aidosti avainkysymyksiä. Heidän mukaansa ei tulisi kuitenkaan keskittyä vain viralliseen vallan sijaintiin vaan siihen missä valtaa aktuaalisesti käytetään. (Bachrach & Baratz 1963.) Avainkysymysasia vaikuttaa hieman ongelmalliselta. Jos ajatellaan empiiristä tutkimusta, niin kysehän on siitä, mitkä asiat tutkija näkee avainkysymyksinä ja tällöin niistä saattaa muodostua kehäpäätelmä, koska valitut avainkysymykset aiheuttavat usein erimielisyyttä.

Lukes toteaa, että ”vallan toiset kasvot” keskittyvät ”vallan ensimmäisten kasvojen” tavoin lähes pelkästään havaittavissa olevaan käytökseen ja päätöksentekoon. Hänen mukaansa on mahdollista ja tulisikin tutkia myös toimijan vallankäyttöä suoraa kohteen toiveisiin ja intresseihin, jotka mahdollistavat ei-päätöksenteon. Näistä puutteista johtuen Dahlin ja Bachrachin & Baratzin tutkimukset eivät ota huomioon, että konsensus avainkysymyksistä saattaa olla valheellinen, kun tutkitaan vain näkyvillä olevaa vallankäyttöä ja avainkysymysristiriitoja. (Lukes 2005; 26–28.) Lukes on tässä suhteessa mielestäni oikeassa, mutta miten voidaan luotettavasti tutkia vallankäyttöä, joka ei ole näkyvissä?

Intressi

Kuten aiemmista kappaleista käy ilmi valta on sidoksissa ihmisten intresseihin. Intressi on pohjimmiltaan halua ja mieltymystä tiettyä vaihtoehtoa kohtaan (Lukes 2005: 37). Lukes huomauttaa, että tärkeää on omien intressien tiedostaminen ja kuinka se usein jää huomiotta. Ihmisten ”todelliset intressit” ovat usein heiltä itseltäänkin piilossa, joka taas osaksi on alistavien valtarakenteiden aiheuttamaa. Omista intresseistään tietoisiksi tuleminen on

tärkeää, jotta pystytään selvittämään vallankäytön vaikutukset eri tilanteissa. Näkymätön tai häivytetty vallankäyttö voi estää ihmisiä ymmärtämästä ja tavoittelemasta omia intressejään. Se voi saada heidät myyttisiä ja yksinkertaisia uskomuksia, leikkiä heidän peloillaan, ennakkoluuloillaan ja rajatuilla tiedoillaan. Valta asettaa asioita tiettyyn valoon ja näin auttaa muokkaamaan uskomuksia voi olla valtaa johtaa harhaan. Harhaanjohtaminen auttaa johtajia saamaan ihmisten tuen ja seuraamaan toimintamalleja, jotka toimivat heidän omia intressejään vastaan. Tämä osa-alue Lukesin teoriassa on ehkä sen kiistellyin. Mistä tiedämme, onko ihmisten uskomuksiin ja intresseihin vaikutettu, jos ei ole näkyvää konfliktia? Vielä tarkemmin ilmaistuna, mistä tiedämme, että näennäinen konsensus on saavutettu harhaanjohtamisella? (Lukes 2001.) Aiheen tutkiminen on eittämättä haasteellista ja varmasti aikaa vievää. Laadullista tutkimusta käyttäen yksittäisen ihmisen intressejä voitaisiin ehkä selvittää, olettaen, että ihminen on tietoinen ”todellisista intresseistään”. Määrällisen tutkimuksen keinoin tuskin pystytään kovinkaan luotettavasti selvittämään harhaanjohtamisen ilmenemistä. Seuraavassa kappaleessa esittelen Lukesin ”vallan kolmansien kasvojen” taustaa.

TAUSTA

Kuten aiemmissa kappaleissa olen tuonut esille, tutkin työssäni behavioralistista valtakäsitystä, jossa valta näyttäytyy toimintana ja sillä pyritään muokkaamaan ihmisten käyttäytymistä ja intressejä. Valtakäsitys on myös pluralistinen eli valtaa ja vallankäyttöä esiintyy myös muualla kuin virallisissa poliittisissa instituutioissa ja sitä on myös muilla kuin virallisilla valtaa käyttävillä tahoilla. Lukesin teoria on vastaus kahteen aiemmin muodostuneeseen näkökulmaan vallasta. Ensimmäisenä Robert Dahlin ja hänen kollegoidensa teoria, jossa tutkitaan vallan jakautumista päätöksenteossa. Heidän pluralistiseksi kutsutussa teoriassaan oletus on, että poliittisessa päätöksenteossa intressien ja ongelmien erilaisuus ja vastuualueiden jakaminen johtavat usein vallan jakaantumiseen demokraattisesti. Tutkimuksen kohteena ovat toiminta ja päätöksenteko avainkysymyksissä (ongelmissa), jotka aiheuttavat näkyvän konfliktin. Subjektiiiviset intressit nähdään poliittisina preferensseinä, jotka poliittinen osallistuminen paljastaa. (Dahl, 1961.) Tätä näkökulmaa Lukes kutsuu yksiuolotteiseksi (Lukes, 2005: 16, 29).

Toinen näkökulma menee vähän syvemmälle valta-analyysissään. Se on syntynyt kritiikkinä dahlilaiselle tutkimukselle. Tutkimuksen kohteena ovat päätöksenteko ja ei-päätöksenteko ongelmien ja potentiaalisten ongelmien suhteen näkyvissä tai osittain piilevissä konflikteissa. Subjektiiiviset intressit nähdään poliittisina preferensseinä tai epäkohtien osoittamisena. (Bachrach & Baratz 1962.) Tätä näkökulmaa Lukes kutsuu kaksiuolotteiseksi. (Lukes, 2005: 24, 29.)

Lukesin mukaan nämä näkökulmat ovat liian rajoittuneita ja pintapuolisia. Lukesin näkemys on, että suurimmat ja mielenkiintoisimmat vallankäyttötapahtumat ovat niitä, jotka eivät ole näkyvillä. Pluralistien ja heidän kriitikoidensa puutteellisen teorian johdosta Lukes vie teoriansa syvemmälle vallan ja dominoinnin tutkimisessa ja kutsuu sitä kolmiuolotteiseksi näkökulmaksi. Lukes painottaa näkymättömän vallankäytön vaikutusta ihmisten intresseihin ja uskomuksiin. Hänen mukaansa juuri tällaisen vallan käyttö tulisi olla tutkimuksessa tärkeimmässä osassa. Vallankäyttö on tässä mielessä enemmän kuin muiden voittamista konflikteissa ja käsiteltävien konfliktien määrittämistä: se kuvaa myös mahdollisuutta turvata itselleen ihmisten tuki, puolustus, liittolaisuus ja yhteistyöhalukkuus ilman, että toimijan tarvitsee aktiivisesti toimia ja ilman, että konfliktia tarvitsisi syntyä. (Lukes, 2005.)

Lukes (2005; 2011) on ottanut myös kantaa Michel Foucault'n (2002) teoriaan vallasta, jota kutsutaan ”vallan neljänsiksi kasvoiksi”. Foucault'n mielestä yhteiskunnassa valtaa on kaikkialla ja valta tulisi ymmärtää monimutkaisena yhteiskunnallisten suhteiden verkostona, jossa valtaa käytetään useiden erilaisten tekniikoiden avulla. Foucault'n mielenkiinnon kohteena oli se, kuinka ihmiset alkoivat kontrolloida itse omaa käyttäytymistään. Foucault'n valtakäsitys korostaa vallan seurauksia järjestelmälle, joista monet eivät ole kenenkään suoranaisesti tarkoittamia. Siitä johtuen kyseessä on järjestelmän, eikä yksityisten ihmisten valta. (Foucault 2002.) Lukes pitää Foucault'n teoriaa ”ultra radikaalina” ja kritisoi Foucault'n oletusta siitä, että valta ei ole toimijan käsissä vaan, toimija on ikään kuin alus tai väline, jonka kautta valta kulkee. (Lukes 2005; 2011.)

Olen Lukesin kanssa samaa mieltä siitä, että taustalla tapahtuva vallankäyttö on tutkimuksen kannalta mielenkiintoisin asia ja, että valta ja vallankäyttö ovat rakenteeltaan monimutkaisempia kuin näkyvässä päätöksenteossa ehkä tulee ilmi. Tutkimuksessa todellisten tapahtumien, intressien ja konfliktien tarkastelu ja selvittäminen olisi tarkempaa ja mahdollisesti myös totuudenmukaisempaa, jos taustalla vaikuttavat vallankäyttötilanteet saataisiin selville. Olen kuitenkin hieman skeptinen sen suhteen, voidaanko niitä luotettavasti tutkia. Seuraavassa kappaleessa syvennyn tarkemmin Lukesin teoriaan ”vallan kolmansista kasvoista” ja esittelen sitä vastaan noussutta kritiikkiä.

TEORIA

Aiemmissa kappaleissa olen esitellyt Lukesin teoriaan liittyviä käsitteitä sekä siihen liittyvää taustaa ja aiempaa tutkimusta. Tässä kappaleessa syvennyn tarkemmin teoriaan ja sen lähtökohtiin sekä sitä vastaan nousseeseen kritiikkiin ja keskusteluun.

Vallan kolmannet kasvot

Kritiikkinä Dahlin ja Bachrach & Baratzin valtakäsitystä kohtaan Lukes on kehittänyt vallan analysointia ja tutkimista syvemmälle. Lukesin (2005) valtanäkemyks liittyy yhteiskunnan rakenteisiin ja yleisemmin päätöksentekoon. Hän pitää valtaa ilmiönä, joka paljastuu päätöksenteossa, toiminnassa, intresseissä ja avainkysymyksissä sekä konfliktien aiheissa. Lukes kuvaa valtaa kolmena dimensiona. Dimensiot ovat ”vallan kasvoja”, joita olen aiemmin esitellyt. Vallan ensimmäinen dimensio kertoo mikä on näkyvillä ja subjektiivista. Tarkastelun kohteena on havaittavissa oleva toiminta, joka konkretisoituu, kun joku voittaa päätöksentekotilanteessa. Vallan toinen dimensio konkretisoituu, kun tehdään päätöksiä tai jätetään jotain päätöksien ulkopuolelle (ei-päätöksenteko). Vallan kolmas dimensio kuvaa piileviä ja todellisia intressejä ja miten niihin pystytään vaikuttamaan. (Lukes 2005, 16–38.) Jotta ihminen voisi ymmärtää valtaa ja vallankäyttöä on hyvä tunnistaa näkyvien intressien ja konfliktien lisäksi se, mitä ei tuoda esille ja mitkä ovat ihmisten todelliset intressit ja tavoitteet käyttäytymisen taustalla (Lukes 2005).

Lukesin pyrkii erottamaan näkökulmansa edellisestä kahdesta kolmella tavalla: Ensimmäiseksi vallan ei tarvitse hänen mukaansa sisältää positiivista, suunniteltua ja tarkoituksenmukaista toimintaa vallankäyttäjiltä. Vallankäytölle alistetut subjektit (huomaa, Lukesille vallankäytön kohteet eivät ole objekteja tai uhreja vaan osallistuvat aktiivisesti vallankäyttöön omalla toiminnallaan.) usein tekevät oletuksia vallankäyttäjän reaktioista ja saattavat harjoittaa itsesensuuria. He saattavat pitää vallankäyttöä luonnollisena, koska he ihailevat ja arvostavat vallankäyttäjää esimerkiksi hänen sosiaalisen asemansa vuoksi. Toiseksi Lukes on sitä mieltä, että vallankäyttö ei edellytä konfliktia kuten Dahl ja Bachrach & Baratz olettavat, vaan hänen mielestään tehokkainta vallankäyttöä on se, että voi estää konfliktin ennen kuin se syntyykään. Kolmanneksi Lukes olettaa, että vallankäyttö harhaanjohtamisena eli ihmisten intressien ja uskomusten muokkaaminen niin, että he

toimivat omien todellisten intressiensä vastaisesti, on kriittisessä roolissa arvioitaessa ja tutkittaessa valtaa ja vallankäyttöä päätöksenteossa. (Lukes 2005; Lukes 2011.)

Lukesin esittämä valtakäsityksen lauseke on seuraavanlainen: A käyttää valtaa B:n yli, kun A vaikuttaa B:hen tavalla, joka on ristiriidassa B:n omien intressien kanssa (Lukes 2005; 30). ”Vallan kolmannet kasvot” keskittyy seuraaviin aspekteihin: Päätöksentekoon ja poliittisten agendojen kontrollointiin (ei tapahdu välttämättä päätöksien kautta), kysymyksiin ja potentiaalisiin kysymyksiin (ongelmiin), Näkyvillä oleviin (peittelemättömiin tai peiteltyihin) ja piileviin konflikteihin sekä subjektiivisiin ja ”todellisiin intresseihin”. (Lukes 2005; 29.) Tällainen rajaus on sekä yksinkertaistettu että monitulkintainen. Jotta empiirinen tutkimus onnistuisi seuraamalla Lukesin määritelmälauseketta ja tutkinnan kohdistamisen aspekteja, on määriteltävä käytettävät käsitteet hyvinkin tarkasti. Se, mikä lasketaan konfliktiksi tai mitä todelliset intressit ovat, saattaa olla subjektiivinen ja tapauskohtainen asia. Liika yksinkertaistus saattaa vääristää tuloksia, samoin kuin liian epämääräinen määrittelykin. Lukes (2005) huomauttaa kuitenkin, että on mahdollista empiirisesti tutkia ”todellisia intressejä”. Tämä on mahdollista, jos B pystyy tekemään valintoja vaihtoehtojen välillä relatiivisen autonomian vuoksi, eli ilman A:n valankäyttöä. Toisin sanoen demokraattisen osallistumisen kautta. (Lukes 2005; 37.) Lukesin mukaan valta on aina sidoksissa arvoihin. Hän selventää, että valta sekä käsitteenä että toimintana sisältää aina arvo-oletuksia. Sen vuoksi valta on Lukesin mukaan hyvin kiistelty konsepti. (Lukes 2005; 30.)

Lukes väittää, että valtasuhteiden epäoikeudenmukaisuutta ei pidä yllä vain sarja yksittäin valikoituja toimintoja, vaan myös sosiaalisesti rakentunut ja kulttuurillisesti muokkautunut ryhmien käytös ja instituutioiden tavat, joita yksilöinen passiivisuus voi ilmentää. (Lukes 2005: 26–27). Toiseksi, Lukes esittää, että ultimaattinen vallan muoto on “väärä tietoisuus”, jossa toimijat eivät tunnista omia “todellisia intressejään”. nostan esille teorian kohtaamaa kritiikkiä.

Teorian Kritiikki

Lukesin teorian kohtaama kritiikki on pääosin kohdistunut ”todellisiin intresseihin” ja kuinka identifioida niitä. Teorian julkaisu aiheutti vaihtoehtoisten näkökulmien syntymisen. James Scott ottaa teoksessaan *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*

(1990) kantaa vallankäytön ja dominoinnin kohteiden intresseihin ja tarkoitusperiin. Toisin kuin Lukes, hän uskoo, että vallankäyttötilanteissa syntyy aina konflikti, vaikka vallankäyttäjä ei sitä välttämättä huomaa. Hänen tutkimuksiansa mukaan Vallankäytön kohteet, subjektit, olisi nähtävä aktiivisina ja taktisina toimijoina, jotka alistuvat selviytyäkseen, mutta tottelevaisuus muuttuu valvovan silmän puuttuessa kapinoinniksi. Alisteiset ryhmät kuten orjat muodostavat omia tapojaan kapinoida valtaa vastaan, kuitenkin niin, että tarkasteltaessa tapahtumia vallankäyttäjien näkökulmasta, tottelevaisuus ja hegemonia ovat voimissaan. Valtarakenteet ovat siis näennäisesti hallittuja, mutta alisteiset ryhmät halveksuvat salaa vallankäyttäjiä. (Scott 1990.)

Jon Elster (1983) ei usko vallankäyttäjän voivan hallita tai muokata ihmisten intressejä. Hänen mukaansa intressit ovat tahattomia, ympäristön ja olosuhteiden seurausta, jotka tulevat näkyviksi tilanteessa, jossa ihminen tajuaa omat rajansa ja mahdollisuutensa ja tyytyy niihin. Näin ollen Elsterin mukaan vallalla ei ole vaikutusta intresseihin ja mieltymyksiin. (Elster 1983.)

Ted Benton (1981) kritisoi Lukesin teoriaa kahdesta syystä. Ensinnäkin, ”todellisten intressien” määrittelyn ongelmallisuudesta luonteesta, valittiin näkökulma, miten tahansa ja toiseksi relatiivisen autonomian empiirisen määrittelyn hankaluudesta, jota tarvitaan ”todellisten intressien” ilmaisussa. Tämä on hänen mielestään erityisen haastavaa, kun täytyisi samalla määrittellä mikä lukemattomista vastakkaisista vaihtoehdoista voittaa intressikilpailun. (Benton 1981: 289-291.)

Foucault'n huomio kiinnittyi toimijoiden ja toiminnan sijaan strategioihin ja tekniikoihin, joilla valta pääsee valloilleen. Häntä kiinnosti rakenteelliset suhteet ja instituutiot, joissa valtaa harjoitetaan. Hän näki vallan tuottavana ja sen toimivat ihmisten kautta ennemmin kuin heitä vastaan, mutta vallan vaikutuksista ei olla koskaan vapaita. Foucault'n mielenkiinnon kohteena oli myös se, kuinka ihmiset alkoivat kontrolloida itse omaa käyttäytymistään erilaisissa vallan verkostoissa. (Foucault 2002.) Lukes kommentoi vuoden 2005 painoksessa Foucault'n teoriaa, koska se on liitetty yleisesti ajatukseen ”vallan kasvoista”. Taustaosiossa olenkin jo esitellyt Lukesin näkemyksiä liittyen Foucault'n valtateoriaan. Palaan asiaan lyhyesti vielä analyysiosiossa.

Monia muitakin vastalauseita ”vallan kolmansia kasvoja” kohtaan on tietenkin esitetty. Esimerkiksi Brian Barry (1989: 270–302.) ja Keith Dowding (1996) huomauttavat, että jos vallankäyttäjän ei tarvitse välttämättä aktiivisesti toimia, jotta alisteiset ryhmät tai ihmiset

toimivat hänen intressiensä mukaisesti, kyse on toimijan hyvästä onnesta (luck) eikä vallasta. Kritiikki on niin laajaa kuin riittää eriäviä mielipiteitä, ja vallankäsitteen suhteen niitä löytyy lukematon määrä. Yleisesti ottaen kritiikki kohdistuu käytettävien käsitteiden kuten vallan, ”todellisten intressien” ja autonomian ongelmalliseen määrittämiseen. Empiirisen tutkimuksen soveltuvuutta käytäntöön on myös kyseenalaistettu. Minua itseäni vaivaavat nämä samat kysymykset. Kuinka määritellä keskeiset käsitteet ja miten soveltaa teoriaa empiirisessä tutkimuksessa? Lukes antaa kyllä monenlaisia esimerkkejä molempiin ongelmiin, mutta vastaukset eivät ole olleet yksinkertaisia, niin kuin ei tietenkään kysymyksetkään. Käsittelen näitä asioita lähemmin seuraavassa kappaleessa. Koontina voisin kuitenkin todeta, että sekä kysymykset että vastaukset aiheuttavat minussa ristiriitaisia tunteita. Mitä enemmän luen Lukesin teoriaa ja siihen liittyviä tekstejä, sitä monimutkaisemmaksi valtaan ja vallankäyttöön liittyvät aspektit tuntuvat menevän. Jotta saisin muodostettua johtopäätökset, analysoin seuraavassa kappaleessa Lukesin teoriaa kohtaan osoitettua kritiikkiä ja hänen omia korjauksiaan ja selvennyksiään teoriaa koskien.

ANALYYSI

Lukes toteaa kirjansa toisen painoksen toisessa luvussa, että kirjan ensimmäinen osa, jossa hän esittää teoriansa, on todella yksinkertaistettu ja yksipuolinen kuvaus vallasta. Se keskittyy ainoastaan kuvaamaan valtaa toimintana ja lisäksi epäsymmetrisestä näkökulmasta, jossa joku käyttää valtaa jonkun toisen yli. Hän lisää vielä, että kuvaus keskittyy vain siihen, miten turvataan alistuminen vallankäytölle. Teoria on suunniteltu käsittelemään kahdenvälisiäsuhteita, joissa toimijoilla oletetaan olevan samansuuntaisia intressejä. (Lukes 2005: 64.) Lukes esittää ongelmien arviointia jo kirjan ensimmäisessä, alkuperäisessä osassa ja on mielestäni tuonut selkeästi esille teorian rajoitteet. Vallankäsitteen määrittelymisen ongelmallisuus ja vallan monitulkintaisuus ovat mielestäni suurin yksittäinen ongelma kaikissa yrityksissä luoda yksiselitteistä ja kaikkien mielestä autenttista teoriapohjaa ja määritelmää vallalle. Jokaisessa lukemassani lähteessä tulee tämä seikka hyvin selkeästi esille.

Kirjan kolmannessa luvussa Lukes toteaa, että valta tässä yhteydessä on ainoastaan valtaa dominointina. Hän jatkaa huomauttamalla, että on hyvin epätodennäköistä, että vallankäsitteestä tai siihen läheisesti liittyvistä termeistä kuten vapaus, autonomia ja intressit, päästäisiin ikinä yhteisymmärrykseen. Lukes vakuuttaa, että vallalla on ”kolmannet kasvot” ja sen keskeinen tarkoitus on turvata suostumus dominoinnille myöntyväsiltä subjekteilta. Hän korostaa, että vallan harhaanjohtavaa luonnetta kuvattaessa ei voi jättää huomiotta ”todellisten intressien” ja ”väärän tietoisuuden” ymmärtämisen tärkeyttä. (Lukes 2005: 108–109.) Lukemani perusteella olen Lukesin kanssa samaa mieltä siitä, että edellä mainituista käsitteistä ei todennäköisesti tulla koskaan pääsemään yhteisymmärrykseen. Lukesin olisi ehkä ollut hyvä korostaa alusta alkaen, että hän käsittelee valtaa ainoastaan dominointina. Se jäi ehkä hieman epäselväksi teoriaa lukiessa. Tästä syystä luulen osan kritiikistäkin nousseen, koska määrittelyyn jäi liikkumavaraa. Olisin toivonut enemmän analyysiä ”vääristä tietoisuudesta”, se jäi hieman pintapuoliseksi kirjan ensimmäisessä osassa, eikä uuden painoksen lisäkappaleet juurikaan valaisseet asiaa enempää. Lukes kirjoittaa aiheesta yhden kappaleen verran, josta sain irti ainoastaan, että tässä yhteydessä käsitteparilla tarkoitetaan valtaa johtaa harhaan. (Lukes 2005: 149.)

Scott (kts. kappale teorian kritiikki) ottaa kantaa intressien muodostumiseen ja konflikteihin sekä ”vääristä tietoisuuteen” tutkimuksissaan. Hän on sitä mieltä, että konfliktit toimijoiden

välillä ovat väistämättömiä, mutta osapuolet eivät välttämättä ole tietoisia toistensa intresseistä. Alisteisia ryhmiä ohjaa selviytymisentarve, joka johtaa heidät tottelemaan vallankäyttäjää, siten he eivät tee sitä vapaaehtoisesti, eivätkä ”väärän tietoisuuden” vuoksi vaan pakosta. Selän takana kuitenkin molemmat osapuolet käyttäytyvät eritavoin. Alisteiset ryhmät uhmaavat erilaisin keinoin vallankäyttäjää esimerkiksi puhumalla heistä negatiiviseen sävyyn ja luomalla eriytyvää kulttuuria. (Scott, 1990.) Hän siis olettaa, että vallankäyttäjillä ei ole valtaa muuttaa tai ohjailta alisteisten ryhmien ”todellisia” intressejä. Tämä poikkeaa huomattavasti Lukesin käsityksestä, joskin kuten aiemmin mainitsin, Lukesin teoria pätee vain tilanteissa, joissa alisteisilla on ”relatiivinen vapaus” valita. Scottin tutkimissa tapauksissa näin ei välttämättä ole. Olen Scottin kanssa saamaa mieltä siitä, että todennäköisesti alisteisilla ryhmillä ei ole vapautta valita intressipreferenssejään ja, että vallankäyttäjät eivät tällöin välttämättä pysty vaikuttamaan intresseihin. Mielestäni tulkinta tulisi olla kuitenkin tapauskohtainen, eikä yleistyksiä tässä tapauksessa kannata tehdä. Lukesin rajaus puhuttelee minua vaikuttamisen mahdollisuuksien rajaamisen puolesta enemmän kuin Scottin vaihtoehtoinen näkemys.

Jon Elsterin (1983) näkemys on mielenkiintoinen. Hän ei usko toimijoiden pystyvän vaikuttamaan intresseihin, koska ne tulevat ympäristöstä ja ihmisen tulkinnasta siitä, minkälaiset mahdollisuudet hänellä on saavuttaa eri preferenssejä. Intressit ovat tahattomia ja olosuhderiippuvaisia, eikä niihin edes kannata yrittää vaikuttaa. Hänen näkemyksensä on täysin Lukesin ”vallan kolmansien kasvojen” kumoava, koska Lukesin pääväite perustuu juuri toimijoiden kykyyn vaikuttaa intresseihin tehokkaimpana vallankäytön keinona. On varmasti totta, että ympäristöllä ja tulkinnoilla on vaikutusta preferensseihin, mutta olen sitä mieltä, ettei se sulje pois vallankäytön vaikutusta. Edelleen voin todeta, että tulkinnan tulisi olla tilannesidonnainen. Lukes on itsekin teksteissään korostanut kontekstuaalisuutta (Lukes 2005; 2011).

Henkilö, joka kritisoi Lukesin teorian käsitteiden määrittelyn hankaluutta on Ted Benton. Kritiikki koskee erityisesti ”todellisia intressejä” ja niihin liittyvää ajatusta preferenssien valinnasta. Mistä sitten tiedetään tai valitaan intressi lukemattomien vaihtoehtojen joukosta? Bentonin mukaan on lähes mahdotonta määrittellä jälkimmäistä niin, että edellinen saataisiin selville. (Benton 1981.) Lukes vastasi tähän kritiikkiin toteamalla, että ”todelliset intressit” ja valittava intressi, jota päätöksenteko koskee riippuvat tutkimuksen tarkoituksesta, rajauksesta ja metodeista, jotka tulee legitimoida asianmukaisesti (Lukes 2005; 148). Tästä nousee esille väistämättä uusia kysymyksiä ja ongelmia, jotka koskevat metodologiaa ja

tutkimusprinsipiä. Olen sitä mieltä, että Lukesin olisi kannattanut tätäkin korostaa jo teoriaa kirjoittaessaan, ettei tulkinnanvaraa olisi jäänyt tässäkin niin paljon. Toisaalta Lukesin teoria on herättänyt erittäin hedelmällistä keskustelua ja tutkimusta valtaa koskien. Vaikka määritelmät ja rajaukset olisivat olleet selkeämpiä, aina löytyy joku, joka on erimieltä.

Olen aiemmissa kappaleissa esitellyt ja pohtinut Lukesin ja Foucault'n teoreettista suhdetta (kts. kappaleet: valta, tausta ja teorian kritiikki). Todettakoon vielä, että Lukesin behavioralismin kritiikin jälkeen siirryttiin Foucault'n johdolla tutkimaan enemmän valtarakenteita kuin valtaa toimintana. Foucault on Lukesin kanssa samaa mieltä, että valta on suhde, eikä yksilön ominaisuus ja, että toimijat ovat yleensä kaikki subjekteja. Hän vie teoriansa kuitenkin paljon pidemmälle eteenkin siinä mielessä, että hän näkee vallan toiminnassa kaikkialla koko ajan ja ihmiset ovat vain vallan välittäjiä. Lukes kritisoi Foucault'n näkemystä liian radikaaliksi. Onhan hän itse sitä mieltä, että valtaa ei ole, jos vallankäyttöä ei tapahdu. (Lukes 2005: 27.)

Aiemmin opinnoissani minua kiinnosti erityisesti Foucault'n teoria vallasta. Koin, että valtaa todellakin on kaikkialla kaiken aikaa, mutta perehdyttyäni paremmin teoriaan ja muihin valtateorioihin olen tullut siihen tulokseen, että käsitykseni vastaa nykyisin enemmän Lukesin näkemyksiä. Molemmissa on tietysti hyvät ja huonot puolensa, mutta minua on puhutellut ajatus siitä, että joskus olisi mahdollista luotettavasti tutkia vallan näkymättömämpiä olomuotoja. Käsitykseni vallan toimijakeskeisyydestä on kasvanut, samoin kun ymmärrykseni siitä, että asiat ovat suhteellisia ja kontekstuaalisia. Kun ymmärtää, että valtaan liittyen ei voi varmuudella selvittää juuri mitään, voi saavuttaa kokemuksen siitä, että omalla tutkimuksella voi silti olla merkitystä ja arvoa.

Lukesin teorian vahvuuksia mielestäni ovat suhteellisen tarkka kontekstin rajaaminen, kattavat selitykset ja esimerkit käsitteiden ja teorian sovellettavuudesta ja oman teorian heikkouksien ja ongelmien tunnistaminen. Teorian heikkouksiksi lukisin liiallisen optimistisuuden empiiristä sovellettavuutta kohtaan, jonka osoittaminen jäi mielestäni hieman vajaaksi ja "todellisten intressien" sekä "väärän tietoisuuden" käsitteiden monitulkintaisuuden ja liian epämääräisen määrittämisen alkuperäisessä vuoden 1974 painoksessa. Teoriaa vastaan osoitettu kritiikki oli minusta oikeutettua ja oli hienoa huomata, miten teoriasta syntynyt keskustelu toi monia uusia aspekteja vallantutkimukseen. Lukes on mielestäni onnistunut erinomaisesti ja tunnollisesti vastaamaan hänelle esitettyyn kritiikkiin ja sai toisen painoksen

lisäkappaleissa vakuutettua minut siitä, että ”vallan kolmannet kasvot” on relevantti ja legitiimi jatke behavioralistis-pluralistiselle vallantutkimukselle.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Valta on käsitteenä hyvin laaja ja monimerkityksinen. Vallan käsite tuo esiin asenteita ja arvo-oletuksia, jotka tekevät sen tutkimisesta ongelmallista. Jotta valtaa pystyttäisiin tutkimaan asianmukaisesti, tulisi käsitteet määritellä huolellisesti. Kontekstilla on vallan ja vallankäytön tutkimisessa tärkeä rooli. Työssäni tutkin toimijakeskeistä valtanäkökulmaa, jossa tarkastellaan valtaa toimintana ja tutkitaan tämän toiminnan syy- ja seuraussuhteita. Aineistoani koskevat hypoteesit kävivät suurilta osin toteen. Steven Lukesin (2005) teoria vallasta ja vallankäytöstä sisältää sekä heikkouksia että vahvuuksia ja hänen työnsä tuo lisäarvoa vallantutkimukselle omalla panoksellaan pyrkiä tutkimaan vallankäyttöä empiirisesti. Myös teorian julkaisun aiheuttama keskustelu on tuonut paljon uusia näkökulmia vallantutkimukseen.

Teoria on syntynyt kritiikkinä behavioralistis-pluralistiselle tutkimussuuntaukselle ja esittelee syvemmän näkökulman vallankäytön tutkimukseen. ”Todellisten intressien” ja ”väärän tietoisuuden” vaikutusta päätöksentekoon ja ei-päätöksentekoon oli mielenkiintoista lukea, vaikkakin niiden määrittelyn hankaluuden vuoksi hieman haasteellista ymmärtää. Kokonaisuutena pidän Lukesin teoriaa ”vallan kolmansista kasvoista” relevanttina ja legitiiminä, tunnustaen kuitenkin, että sitä vastaan osoitettu kritiikki ja siitä kummunnut keskustelu ovat oikeutettuja ja asianmukaisia. Lukes tarjoaa kattavan, joskin erittäin rajoittuneen näkökulman vallan ja vallankäytön tutkimukseen. Olen kuitenkin sitä mieltä, ettei teoriaa olisi pystynyt asemoimaan yhtään laajempaan sfääriin. Teoriaa vastaan kirjoitettu kritiikki kohdistui samoihin asioihin, kuin mihin itsekin teoriaa lukiessani tartuin; siihen kuinka käsitteiden määrittelyyn liittyvät ongelmat vaikeuttavat teorian sovellettavuutta empiirisessä tutkimuksessa. Lukes kuitenkin vakuuttelee, että ongelmat eivät estä tutkimusta, kunhan määritellään arvo-oletukset ja käsitteet tutkimuslähtökohdan, rajauksen ja metodien mukaisesti. Uskon osittain tämän helpottavan sovellettavuuden ongelmissa.

Tutkimukseni kannalta oli miellyttävää huomata, että Lukesin teoria ja sen kritiikki olivat helposti saatavilla ja erityisesti arvostan Lukesin omaa osallistumista jatkuvaan keskusteluun. Materiaalia olisi ollut vaikka, kuinka paljon lisää, mutta mielestäni tutkimukseni rajauksen kannalta onnistuin valitsemaan sopivan määrän lähteitä. Toivon ja

uskon, että tutkimuksestani on hyötyä minulle ja muille jatkossa opiskelua ajatellen. Aihe kiinnostaa minua koko ajan enemmän ja aion varmasti jatkaa vallan tutkimista jatkossakin.

LÄHTEET

- Bachrach, P. & Baratz, M. (1962). The Two Faces of Power. *American Political Science Review*, 56: 941–952.
- Bachrach, P. & Baratz, M. (1963). Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework. *American Political Science Review*, 57: 641–651.
- Barry, B. (1989). *Democracy, Power and Justice*. Oxford: Clarendon Press.
- Benton, T. (1981). 'Objective' interests and the sociology of power'. *Sociology*, 15: 161–184.
- Clegg, S. (1989). *Frameworks of Power*. London: SAGE
- Dahl, R. A. (1989). *Who governs?: Democracy and power in an American city*. New Haven: Yale University Press.
- Dowding, K.M. (1996). *Power*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Dowding, K. M. (2011). *Encyclopedia of power*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Elster, J. (1983). *Sour Grapes: Studies in the Subversion of Rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M., Rabinow, P. & Faubion, J. D. (2002). *Essential works of Foucault 1954–1984: 3, Power*. 2002: Penguin.
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan: 1651*. [South Bend, IN]: [Blacksburg, VA]: Infomotions, Inc.; Virginia Tech.
- Hyvärinen, M., J. Kurunmäki, K. Palonen, T. Pulkkinen, H. Stenius. *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino, Helsinki 2003.
- Lukes, S. (1974). *Power: A radical view*. London: Macmillan.
- Lukes, S. (2005). *Power: A radical view (2nd ed.)*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lukes, S. (2011). *Power*. For *Encyclopedia of Power*. Dowding, K.M. Thousand Oaks, CA: SAGE
- Paloheimo, H. & M. Wiberg (1996). *Politiikan perusteet*. Porvoo: WSOY

Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. New Haven: Yale University Press.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Vol. 1. Berkeley, CA: California University Press.